

RAPPORT

UNDERVANN SARKEOLOGISK REGISTRERING I PLANOMRÅDET "FRIER VEST", BAMBLE KOMMUNE, TELEMARK FYLKE

NORSK MARITIMT MUSEUM Prosjekt 2018172
November 2018, Pål Nymoen

BAKGRUNN

Norsk Maritimt Museum (NMM) mottok i mai 2018 områdeplan for Frier Vest til høring vedrørende kulturminner under vann. Saken ble oversendt oss fra Asplan Viak AS og Telemark fylkeskommune. Planavgrensningen var fastlagt som vist i fig. 1. Tiltakshaver er Frier Vest AS.

I vår høringsuttalelse i saken ble det påpekt at det ettersom plangrensen omfatter så vidt store områder i sjø var nødvendig å gjennomføre en undervannsarkeologisk registrering i henhold til bestemmelsene i kulturminneloven (kml) §9. Avtale om dette ble inngått med tiltakshaver og registreringen ble gjennomført over to perioder i september 2018.

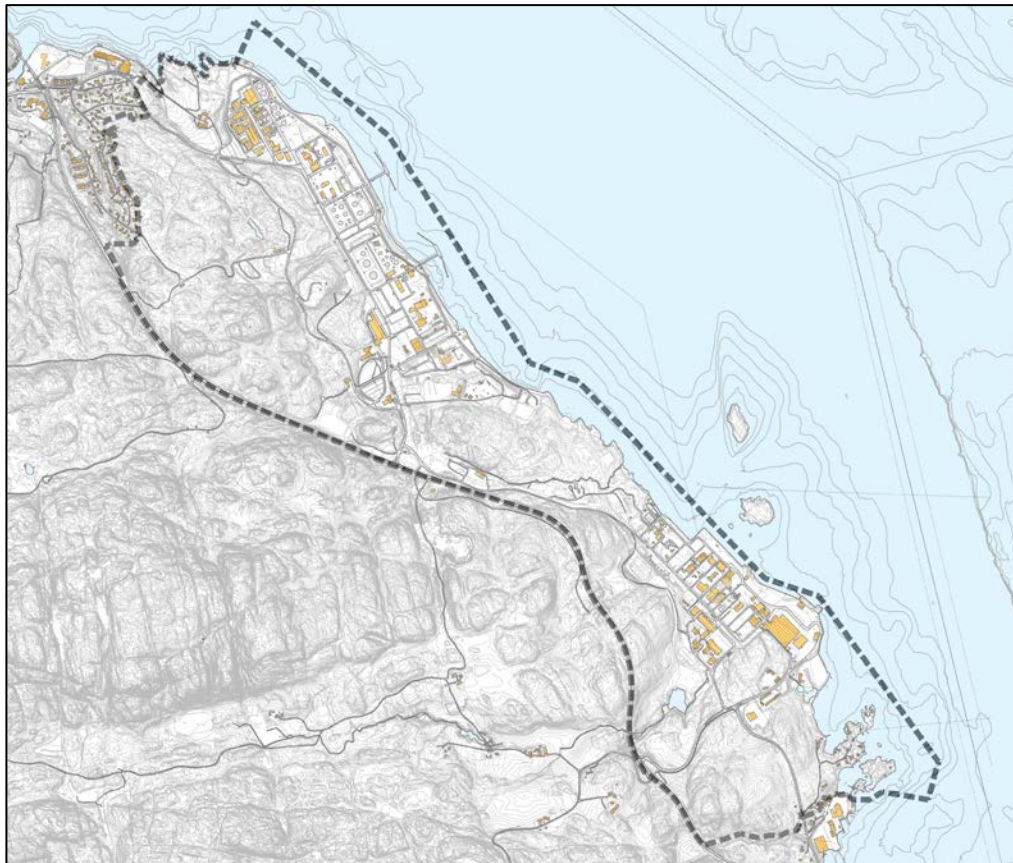

Fig 1. Oversiktskart som viser varslet plangrense for Frier Vest, plan ID 335.

REGISTRERINGER

Lengst sør i planområdet, i **Slobukta**, ble det registrert et bryggeanlegg bestående av steinfylte laftekasser/bolverk og et større skipsskrog som ligger nedsunket få meter fra dette. Funneenes posisjon er lagt inn i kulturminnebasen askeladden som vist i figur 3.

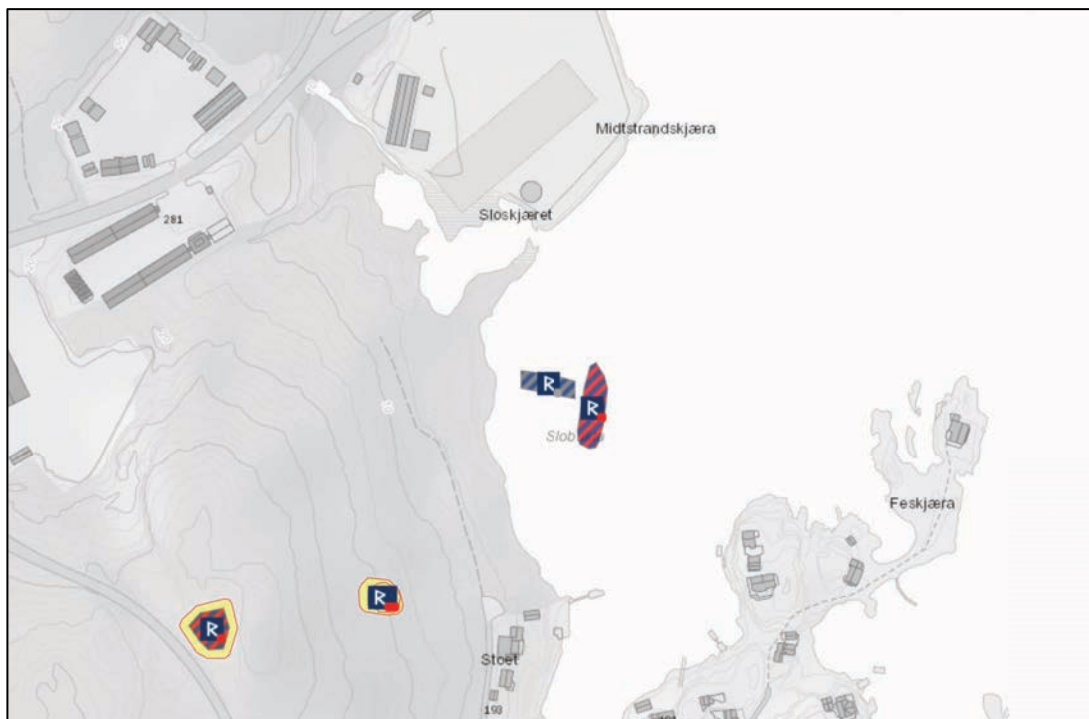

Fig 3. Lokalisering av funn i Slobukta, hhv. ID 242222-0 Slobukta 1 Bolverk/steinkonstruksjon og ID 242223-0 Slobukta 2 Skipsfunn (<https://askeladden.ra.no/Askeladden>).

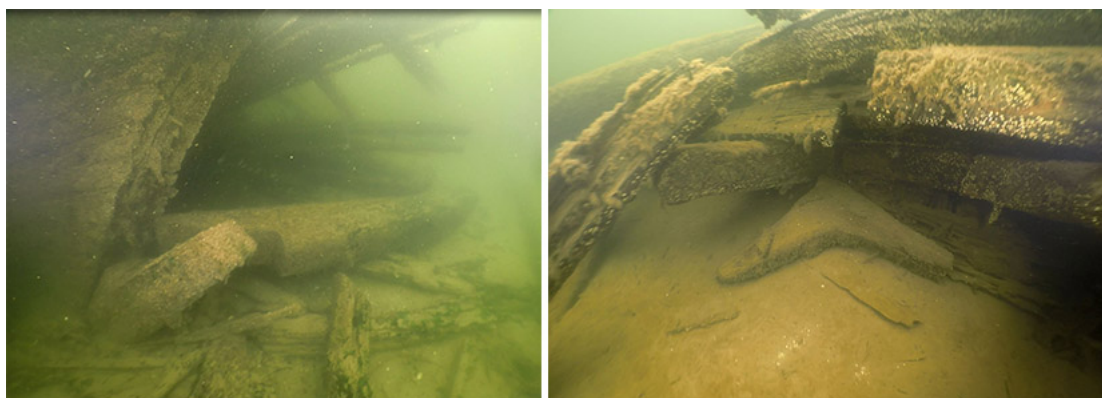

Fig 4. ID 242223-0 Slobukta 2 Skipsfunn, til vestre akterenden med rorbeslag, høyre; detalj innvendig i skroget med løse knær tverrbjelker og innvendig garnering. (Foto: NMM/Kenneth Ødegaard).

Det nevnte bryggeanlegget består av rester av til sammen tre bolverk, det vil si steinfylte tømmerkasser som er anlagt fra land ut mot marbakken. Karet nærmest land er mest nedbrutt og består hovedsakelig av utrast stein mens det ytterste, som ligger på 1-2 m dyp har flere omfar rundstokk bevart i ytterkant.

Skipsvraket, ID 242223 er ca. 28 m langt. Det og ligger orientert omtrent rett N/S, nedsunket i bunnsedimentene foran bryggeanlegget.

Det ble gjennomført dykking og kartlegging med sonar over stort sett hele Slobukta og ut til plangrensen. Det ble ikke gjort andre registreringer her enn de som er nevnt over.

Videre nordvestover i planområdet er det neste området det ble observert kulturminner under vann like nord for petrokjemianlegget på Asdaltangen, nærmere bestemt rett ut for **Tveitanstranda**.

Som i Slobukta, ligger det her et kaianlegg konstruert av steinfylte laftekasser fra land ut mot marbakken. Helt inntil ytterste del av dette bolverket ligger det et ca. 28-30 m langt skipsskrog av tre. Funnenes posisjon er lagt inn i kulturminnebasen askeladden, figur 5.

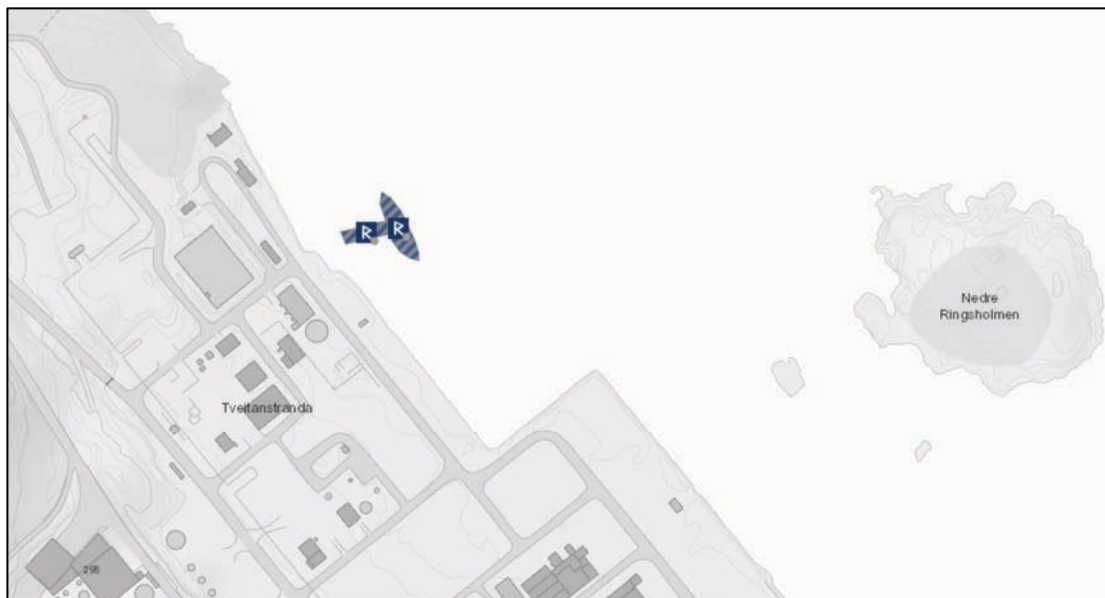

Fig 5. Lokalisering av funn ved Tveitanstranda, hhv. ID 242224-0 Tveitanstranda (Bolverk/ steinkonstruksjon) og ID 242225-0 Tveitanstranda 2 Skipsfunn (<https://askeladden.ra.no/Askeladden>).

Fig 6. Flyfoto over Tveitanstranda som viser omriss av skipsvraket i relasjon til laftekasser/bolverk. (Fotogrunnlag: [/www.norgebilder.no](http://www.norgebilder.no))

Fig 7. Skipsvraket ID 242225-0 Tveitanstranda 2 nedsunken inntil kai/bolverket med ID 242224-0. (Foto NMM/Frode Kvalø),

Fig 8. Skipsvraket ved Tveitanstranda, akterende og deler av b.b. side (Foto NMM/Pål Nymoen).

Funnområdet ved Tveitanstranda er klart avgrenset og verken sonar eller påfølgende dykke-registreringer resulterte i flere funn her. Undervannsterrenget består av en grunn skulder langs land, en skrå marbakke og deretter en jevn og fast leire/sandblandet sjøbunn utover mot N/Ø.

Neste område der det ble registrert kulturminner under vann ligger ved **Kolaberget** (*Kølaberget*), som er omtrent midt i planområdet og videre N/V mot **Strømtangodden**. Her ble det kartlagt et helt kompleks av bryggeanlegg, ballast og båtdeler. Funnene ligger i en klar romlig sammenheng med henholdsvis ruin av ishus (ID 242229) og isdam (ID 243505).

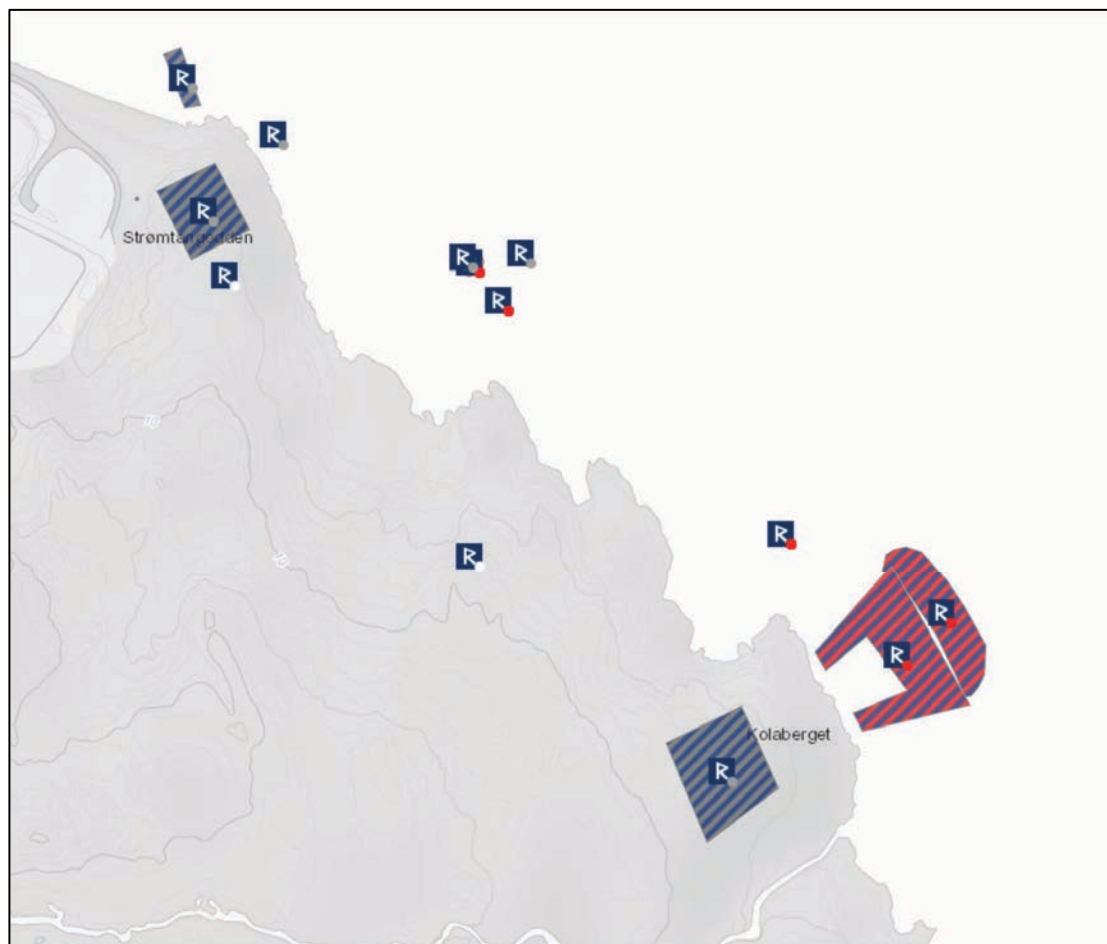

Fig 9. Lokalisering av funn ved Kolaberget og Strømtangodden, hhv. ID 243505-0 Kolaberget, isdam, ID 242226-0 Kolaberget 1 steinfylt bolverk, ID 242227-0 Kolaberget 2 ballastrøys, ID 242228-0 Kolaberget 3 steinfylt bolverk, ID 242229-0 Strømtangodden 1, ruin, ishus, ID 243418-0 Strømtangodden 2, rester av småbåt, ID 242230-0 Strømtangodden 3 steinfylt bolverk, ID 243606 Strømtangodden 4, båtrest, klink, ID 243563-0 Strømtangodden 5 ballastrøys, ID 243564-0 Strømtangodden 6 ballastrøys, ID 243565-0 Strømtangodden 7 ballastrøys. (<https://askeladden.ra.no/Askeladden>).

Anlegget i sjøen foran Kolaberget består av et omfattende system av bolverk bevart med opptil 8 stokker i høyden i den ytterste delen. Det er anlagt av to rekker med bolverk som går ut ca. 52 meter ut i sjøen i vinkel til marbakken og mellom dem er det i den ytterste delen anlagt en ca. 68 meter lang kaifront i laftetømmer. Innenfor kaifronten er det et system av bolverk som vesentlig ser ut til å være fylt med henholdsvis lokal stein, store mengder flintknoller og en god del slagg.

På sjøbunnen foran kaianlegget ved Kolaberget er det en stor fylling av ballastflint. Dette ser ikke ut til å være utrast fra selve anlegget men er trolig ballast dumpet fra fartøy som lå til kai her. Det er 8 – 10 meter dypt foran kaianlegget der ballasten ligger.

Nordvestover mot strømtangodden registrerte vi flere avgrensede ballastrøys og rester av to klinkbygde småbåter. Ut fra Strømtangodden – i retning Tråkbukta er det anlagt et bryggeanlegg i bolverkskonstruksjon. Også dette anlegget er delvis fylt med ballastmasser.

Fig 10. Deler av kaianlegget ved Kolaberget , ID 242227-0, sett mot isdammen ID 243505-0 i bakgrunnen som her er skjult av trær (Foto NMM/Pål Nymoen).

Fig 11. Fig 9 NØ hjørne av bryggeanlegget ved Kolaberget. (Foto NMM/Pål Nymoen).

*Fig 12. Fra området med flintballast, ID 242227-0, foran kaiområdet ved Kolaberget.
(Foto NMM/Frode Kvalø),*

Fig 13. ID 243565-0 Strømtangodden 7, ballastrøys ved strømtangodden. Innholdet består i det vesentligste av små flintknoller men også en del tegl. (Foto NMM/Pål Nymoen).

Lengst nord i planområdet viste sonarkartleggingen et objekt på sjøbunnen like nord for **Berget** som ligger mellom Rafsnesbukta og Måkeskjær, fig 14. Dykking i dette området viste at dette var en del av en skipsside med et spant (fig 15). Videre ble det registrert et bryggeanlegg i bolvekskonstruksjon i Måkeskjærbukta samt et tilsvarende anlegg vest av Berget. Her lå det også en avgrenset røys av flintballast foran kaianlegget.

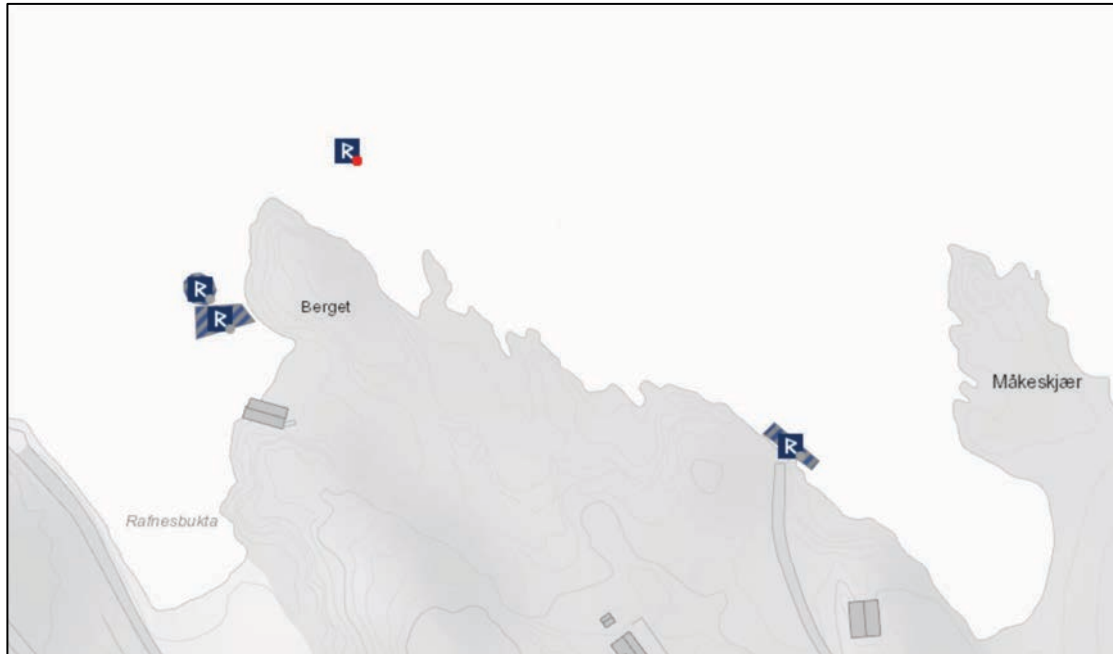

Fig 14. Lokalisering av funn ved Berget, hhv. ID 242231-0 Berget 1 Steinfylt bolverk, ID 242233-0 Berget 2 ArtID Steinfylt bolverk, ID 242234-0 Berget 3 ArtID Ballastrøys, ID 243777-0 Berget 4 Skipsdel. (<https://askeladden.ra.no/Askeladden>).

Fig 15. ID 243777-0 Berget 4 Skipsdel. (Foto NMM/Jørgen Johannesen).

KONTEKST

Registreringene i planområdet resulterte i 17 funn under vann, henholdsvis kaianlegg/bolverk, skipsvrak og båtdeler samt avgrensede ballastforekomster. I tillegg ble det registrert to kulturminner på land, en isdam og en ruin av det som trolig er et ishus.

De registrerte kulturminnene i sjø i området Kolaberget - Strømtangodden ligger i en klar romlig sammenheng med henholdsvis ruin av ishus (ID 242229) og isdam (ID 243505). Eldre kart viser at det tidligere var flere isdammer her, også to som lå helt nede ved sjøen, henholdsvis Strømtangen og Tråk isdam (jfr. kart gjengitt i Burvald 2018: 230). Også bryggeanlegget og skipsvraket som ble registrert ved Slobukta kan tenkes å ha sammenheng med produksjon og eksport av naturis, før industriutbygging skal det nemlig ha ligget isdammer like nord for disse i det som nå er Asdaltangen industriområde (p.m. Ingulv Burvald).

Produksjon og eksport av naturis var en ikke ubetydelig økonomisk industriell virksomhet i Grenlandsområdet i siste halvdel av 1800 tallet og i lang tid framover. Så sentral var iseksporten at byfogden i 1880 omtalte den som en av Porsgrunns viktigste næringsveier¹.

Tråk ligger sentralt i Frier Vest reguleringsplanen og i skriftlige kilder er isproduksjonen under "Traag Iscompagnie" nevnt som et av de største anleggene rundt Frierfjorden. Dette ble etablert i 1870-årene med bygging av flere dammer langs bekkene og i tillegg etablering av kunstige laguner ved bekkene i sjøen. De ovenfor nevnte anleggene som skal ha ligget ved Strømtangodden og Tråk kan ha vært slike kunstig anlagte feskvannsbasseng i sjøen. Traag Iscompagnies suksess kan fornemmes i det at selskapet, på et verft i Rostock, i 1884 fikk bygget et av byens første dampskip spesielt beregnet på isfarten, D/S *Traag* på 394t.²

Bakre datering på de bolverkskonstruksjonene vi har registrert er vanskelig. Basert på gjennomgangen over er det nærliggende å datere dem til første del av 1870-årene, da naturisproduksjonen under Tråk skal ha startet opp. I Tråk området finnes det imidlertid også spor av en annen og tidligere industriell virksomhet som kan ha hatt behov for utskipningssteder; gruedrift. Her har Ingulv Burvald registrert et stort antall gruver og skjerp og dokumentert at virksomheten kan ha gått tilbake til andre halvdel av 1500-tallet (Burvald 2018). Det har vært drevet på blant annet sølv, og i den siste perioden, fra 1904-1908 på sink og bly. Det er ikke utenkelig at de to store skipsvrakene vi registrerte i Slobukta og ved Tveitanstranda kan ha sammenheng med siste periode i gruedriften. Disse vrakene ligner mye på den type trelektre som ved forrige århundreskifte ble produsert blant annet ved Knarrdalsstrand i Porsgrunn, fig 16.

Fig 16 Knarrdalsstrand lektrebygging i Porsgrunn rundt år 1900. (Porsgrunn Bymuseums arkiv).

¹ Jfr. Ellen Schrumpf <http://www.porsgrunn.folkebibl.no/bok/2007/Schrumpf-03.html>

² Joh. N. Tønnessen / <http://www.porsgrunn.folkebibl.no/bok/porsgrunn-1957/b2/ph-12b.html>

KONKLUSJON

Undervannsarkeologisk registrering innenfor områdeplan for Frier Vest resulterte i funn i sjøen som er omfattet av bestemmelsene kulturminneloven § 14. De registrerte lokalitetene er lagt inn i kulturminnebasen Askeladden.

Videre i planprosessen og i utarbeidelse av eventuelle detaljplaner må det tas hensyn til disse kulturminnene. Dersom det blir aktuelt å regulere for utbygging i områdene det er registrert kulturminner i sjø må det søkes om dispensasjon fra bestemmelsene i kulturminneloven § 14.

Kilder

Burvald, Ingulv 2018 *Trachenbergk Bergwerk, Kongens sigerhytte og Traag Mindes Ltd. I Bamble og Mynten i Skien. Telemark 1542-1908*. Norsk Industri.

Schrumpf, Ellen 2006 *Porsgrunns Historie – Byen ved Elva*, Porsgrunn kommune.

NMM funnregistrert/arkiv.

Nettressurser:

Ellen Schrumpf <http://www.porsgrunn.folkebibl.no/bok/2007/Schrumpf-03.html>

Joh. N. Tønnessen <http://www.porsgrunn.folkebibl.no/bok/porsgrunn-1957/b2/ph-12d.html>

Johannes Johannessen, <http://www.porsgrunn.folkebibl.no/bok/ph/gp-2a.html>